

Ксенія КОВТУНЕНКОкандидат економічних наук,
доцент кафедри обліку, аналізу і аудиту,
Одеський національний політехнічний університет**Любов ШАЦКОВА**

Одеський національний політехнічний університет

ОСОБЛИВОСТІ ОЦІНКИ ВАРТОСТІ ОБ'ЄКТІВ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ В УКРАЇНІ

Розглянуто особливості оцінки вартості об'єктів інтелектуальної власності в Україні. Досліджено напрями та методи оцінки, визначено ключові проблеми. Обґрунтовано необхідність вдосконалення методичних рекомендацій, а також підходів до визначення вартості.

Ключові слова: об'єкти інтелектуальної власності, оцінка, методи, підходи.

З розвитком ринкових відносин у складі майна підприємств з'явився новий вид активів, відмінною рисою яких є відсутність речової форми – інтелектуальна власність. З визнанням об'єктів інтелектуальної власності в якості товару зростає інтерес до питань оцінки прав на результати інтелектуальної діяльності. Така оцінка необхідна, зокрема, як при покупці, так і при продажу інтелектуальної власності. Сьогодні ці питання набувають вагомого значення у зовнішньополітичній, комерційній і виробничій діяльності підприємств усіх форм власності.

За останні десятиліття інтелектуальна власність стала об'єктом дослідження для багатьох зарубіжних вчених, серед яких: Е. Брукінг, Т. Давенпорт, Л. Едвінссон, А. Козирев, Б. Лев, Б. Леонтьєв, В. Ф. Палій, І. Просвіріна, Л. Прусак, П. Саліван, К. - Е. Свейбі, Т. Стюарт. Значний внесок у становлення науки про інтелектуальну власність зробили українські науковці О. Бутнік-Сіверський, О. Грішнова, В. Денисюк, Б. Заблоцький, А. Колот, Я. Крупка, Л. Ловінська, В. Трусевич, С. Удовиченко, А. Чухно та інші. Однак більшість праць була присвячена сутності інтелектуальної власності, аналізу її складу, ролі та місця в сучасній економіці. Для подальших досліджень потрібно вирішити проблему оцінки вартості об'єктів інтелектуальної власності.

У пошуку шляхів підвищення ефективності господарської діяльності вітчизняних підприємств важливим чинником зростання їхньої прибутковості має стати інтелектуальна власність. Завдання з оцінки впливу інтелектуальних ресурсів на ефективність і результативність діяльності підприємства приводить до необхідності розробки методів вимірювання кожної складової інтелектуальної власності. Методи оцінки розробляються з метою поглиблення розуміння сутності всіх видів інтелектуальних активів, а також для створення логічної теорії, що пояснює, як такі активи слід ідентифікувати і вимірювати, щоб адекватно оцінювати можливості підприємства по забезпеченню стабільно зростаючого прибутку.

Сучасна світова економіка характеризується як

інформаційна або економіка знань. Основними рисами такої економіки є зменшення питомої ваги індустріального виробництва, глобалізація, рух капіталів і трудових ресурсів, значне збільшення питомої ваги інтелектуальної праці та інформаційних технологій та ін [1]. Зважаючи на такі особливості розвитку економіки, ринок інтуїтивно враховує вплив цих активів і все більше потребує встановлення нового співвідношення між фінансовим компонентом бізнесу та його нефінансовою складовою — інтелектуальною власністю як засобом вимірювання, конкретизації та відображення реальної вартості своїх активів.

Потреба в оцінці вартості інтелектуальної власності виникає у зв'язку з:

- визначенням бази оподаткування в процесі придбання та продажу об'єктів інтелектуальної власності;
- здійсненням корпоративних операцій, пов'язаних з емісією (ремісією) статутних фондів господарських товариств;
- визначенням вартості виняткових прав, що передаються на підставі договору купівлі-продажу об'єктів інтелектуальної власності чи ліцензійних договорів на право використання таких об'єктів;
- визначенням розміру компенсації (розміру відшкодування), яку потрібно сплатити відповідно до чинного законодавства власнику інтелектуальної власності за порушення його виняткових прав;
- внесенням об'єктів інтелектуальної власності при здійсненні інноваційних чи інвестиційних проектів;
- поширенням ринків збуту (шляхом надання франшизи (межі відхилення кількості наданого товару від зазначеного у договорі) та ін.);
- організацією страхування;
- передачею інтелектуальної власності під заставу з метою отримання кредитів;
- визначенням збитків, отриманих через неправочинне використання об'єктів інтелектуальної власності;

- банкрутством підприємства у процесі його ліквідації з метою задоволення позивів кредиторів;
- проведенням приватизації (відчуження) державного майна.

Процес визначення дійсної цінності об'єкта інтелектуальної власності надзвичайно складний і зумовлюється низкою факторів. Кожен вид інтелектуальної продукції нематеріального характеру має власний зміст і форму, що дуже ускладнює ідентифікацію предмета оцінки.

Особливість останньої полягає у тому, що:

- не буває однакових об'єктів та однакових умов їх реалізації,
- оцінка є суто цільовою,
- не може бути одного універсального методу.

При визначенні ринкової вартості майнових прав інтелектуальної власності слід урахувувати:

- нематеріальний, унікальний характер об'єкта оцінки;
- фактичне використання об'єктів інтелектуальної власності (ОІВ), майнові права на який оцінюються;
- можливі галузі та сфери його використання, найбільш вірогідну ємність і частку, яку він може посісти на ринку, витрати на виробництво і реалізацію продукції, що виготовляється з використанням ОІВ, об'єм і структуру інвестицій, необхідних для освоєння і використання ОІВ у тій або іншій галузі чи сфері діяльності;
- ризики освоєння і використання ОІВ у різних галузях чи сферах діяльності, зокрема ризики недосягнення технічних, економічних, експлуатаційних і екологічних показників, ризики недоброчесної конкуренції та інші;
- стадії розробки і освоєння ОІВ;

- можливість отримання і ступінь правової охорони;
- обсяг переданих прав та інші умови договорів про створення за замовленням і використання ОІВ та інших договорів щодо розпорядження майновими правами на такі об'єкти;

- розмір та умови виплати винагороди за використання ОІВ;

- інші чинники, що мають суттєвий вплив на вартість майнових прав інтелектуальної власності.

Оцінка ОІВ — це процес визначення їх вартості, який ураховує такі етапи:

- 1) визначення мети і завдання оцінки;
- 2) складання плану та програми оцінки;
- 3) збір та аналіз інформації;
- 4) узагальнення;
- 5) складання звіту.

Оцінка вартості майнових прав інтелектуальної власності проводиться з дотриманням принципів корисності, попиту і пропонування, заміщення, очікування, граничної продуктивності внеску, найбільш ефективного використання, які знайшли своє розкриття сьогодні у Національному стандарті № 1 «Загальні засади оцінки майна і майнових прав» [2], Закону України «Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні» [3] та затвердженим Кабінетом Міністрів України Національним стандартом № 4 «Оцінка майнових прав інтелектуальної власності» [4].

Проблема оцінки прав на об'єкти інтелектуальної власності існує не тільки в Україні, але й у країнах з розвиненими ринковими відносинами. Для оцінки вартості об'єкта інтелектуальної власності міжнародна практика користується трьома підходами – затратним, порівняльним та дохідним [5] та використовує чинні міжнародні стандарти оцінки майна. Кожний з них має свої методи та методологію, табл. 1.

Таблиця 1. Зв'язок між підходами до оцінки об'єктів інтелектуальної власності та методами оцінки

Підхід до оцінки	Метод оцінки
Витратний підхід	Метод прямого відтворення. Метод вартості заміщення. Метод визначення початкових витрат.
Порівняльний (ринковий) підхід	Метод порівняння продажів
Дохідний підхід	Метод прямої капіталізації доходів, методи непрямої капіталізації доходів: переваги у прибутку; роялті.

Ці підходи дають різні значення вартості об'єкта оцінки. Тому при узгодженні результатів оцінки застосовується порівняльний аналіз використаних підходів та методів і, таким чином, більш обґрунтовано встановлюється вартість.

Дохідний підхід ґрунтується на припущенні, що типовий інвестор, який купує об'єкт нематеріального характеру, обов'язково розраховує на майбутній дохід. Тобто вартість об'єкта оцінки визначається як його здатність приносити дохід у майбутньому.

Основними методами, що реалізують цей напрям, є дисконтування та капіталізація.

Витратний метод найчастіше використовується для оцінки нематеріальних активів, які не беруть участі в формуванні майбутніх прибутків і які не приносять прибутку на цей час, наприклад, коли нематеріальні активи, що оцінюються, мають соціальне значення або беруть участь в оборонних програмах, програмах безпеки державного або регіонального значення. Цей підхід до розрахунку вартості влаштовує покупця, тому що він може документально відстежити витрати на створення

об'єкта інтелектуальної власності і, таким чином, переконатися, що ця вартість виправдана. Але він не вигідний для продавця, оскільки останній одержить суму, рівну тільки понесеним витратам на створення об'єкта інтелектуальної власності, тобто без прибутку.

Цей метод дає об'єктивні результати, коли є можливість точно оцінити величини витрат на створення аналогічного об'єкта інтелектуальної власності та його знос за обов'язкової умови відносної рівноваги попиту і пропозиції на ринку.

Основними методами, що реалізують витратний підхід, є метод визначення початкових витрат, метод вартості заміщення та метод прямого відтворення.

Залежно від того, яка документація, що підтверджує витрати на створення об'єкта оцінки, може бути надана правовласником, оцінювач обирає процедуру оцінки, найбільш прийнятну для конкретного випадку:

- якщо в замовника є документально зафіксований кошторис витрат, оцінювач може застосувати метод прямого відтворення;

- якщо кошторис відсутній, він може бути розроблений самим оцінювачем відповідно до Положення (стандарту) бухгалтерського обліку 8 "Нематеріальні активи"[6], затвердженого наказом Міністерства фінансів України від 18.10.99 № 242, зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 02.11.1999 р. за № 750/4043 (зі змінами), та Положення (стандарту) бухгалтерського обліку 16 "Витрати", затвердженого наказом Міністерства фінансів України від 31.12.1999 р. № 318, зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 19.01.2000 за № 27/4248 (зі змінами), з метою проведення оцінки методом заміщення [7].

Порівняльний (ринковий) підхід до оцінки вартості інтелектуальної власності передбачає використання методу порівняльних продажів. Суть його полягає у прямому порівнянні оцінюваного об'єкта з іншими, аналогічними за якістю, призначенням і корисністю, що були продані в порівняний час на аналогічному ринку. Основними умовами застосування цього методу є:

- наявність відомостей про факти продажу інтелектуальної власності подібного призначення і корисності (об'єктів-аналогів);
 - уміння оцінити вплив примітних особливостей таких об'єктів та їх вартість;
 - доступність та достовірність інформації про ціни та умови угод за об'єктами-аналогами.
- Оціночні процедури методу ґрунтуються на:
- зборі інформації про ціни продажу (пропонування) об'єктів подібного призначення та корисності з урахуванням пункту 16 Національного стандарту № 1 [2];
 - визначенні сукупності елементів порівняння для об'єкта оцінки відповідно до пункту 22 Національного стандарту №4 [4];
 - проведенні порівняльного аналізу і коригуванні в разі потреби цін продажу (пропонування) подібних об'єктів з метою врахування наявності істотних відмінностей об'єкта оцінки та (або) договору, для укладення якого проводиться оцінка, від подібних об'єктів та (або) подібних договорів;
 - визначенні вартості об'єкта шляхом узгодження отриманих результатів.

До елементів порівняння належать чинники об'єкта оцінки й умов договорів з інтелектуальною власністю, що склалися на ринку, які впливають на його ринкову вартість.

Визначена за цим методом ціна об'єкта інтелектуальної власності є найбільш достовірною, оскільки вона сформована ринком. Однак в Україні з низки причин (відсутність розвинутого ринку об'єктів інтелектуальної власності, недоступність баз даних про результати продажу об'єктів інтелектуальної власності тощо) цей метод практично не використовується [10]. Перелік наведених методів не є вичерпним. Вибір способу оцінки вартості об'єкта інтелектуальної власності залежить від багатьох факторів, зокрема від мети оцінки, тобто навіщо здійснюється оцінка та для кого. Крім того, вибір способу оцінки у подальшому впливає на достовірність показників фінансової звітності та створює умови для оцінки економічного результату діяльності суб'єктів господарювання [8]. Варто зауважити, що попри всю різноманітність методів

оцінки вартості об'єктів права інтелектуальної власності нині не існує єдиного підходу, який був би визнаний більшістю фахівців як основний.

Вартісна оцінка інтелектуального капіталу ускладнюється тим, що за економічною сутністю він не належить до традиційних активів підприємства. Питання його ідентифікації та обліку є практично новим для вітчизняної економічної науки, оскільки більшість з інтелектуальних ресурсів не входять до складу облікованих активів організації і, значить, не є об'єктом бухгалтерського обліку [9]. Традиційні методи бухгалтерського обліку в Україні дозволяють оцінити приблизно 15-20% реальної вартості підприємства, оскільки лише частина інтелектуальної власності ідентифікується, тобто вимірюється та враховується в бухгалтерському обліку, тоді як більшість з них залишаються поза його компетенцією, не дозволяють враховувати фактори, що пов'язані з використанням інтелектуальних ресурсів та сприяють постійній оптимізації виробництва, покращенню якості продукції, технологічному оновленню, інноваційній спрямованості економічних процесів. Накопичення і використання інтелектуальної власності на підприємстві пов'язано зі значними інвестиціями, які у традиційних фінансових звітах відображаються за витратним принципом і не розглядаються в аспекті ключових чинників формування прибутку. Тому переосмислення чинних стандартів і доповнення їх новими дозволить мінімізувати фундаментальні протиріччя між традиційною методологією обліку і особливостями інформаційно-інтелектуальної економіки.

Теоретичні та методичні положення щодо оцінки інтелектуальної власності, а також підходи до визначення її вартості потребують вдосконалення і стандартизованості, що дозволить визначити вартість складових інтелектуальної власності як інструментів створення інновацій та отримання додаткового прибутку. Все вищезгадане дозволяє зробити висновки про нагальну необхідність створення в Україні методичних рекомендацій щодо обчислення вартості об'єктів інтелектуальної власності залежно від їхнього виду у складі нематеріальних активів, під час розробки яких були б враховані всі недоліки наявних. Разом з тим ефективне використання таких рекомендацій стане можливим лише за умови державного регулювання цих питань в Україні і, зокрема, законодавчої бази, яка має бути наближена до міжнародних вимог, існування розвинутої інфраструктури послуг з оцінки об'єктів інтелектуальної власності та спеціальної підготовки кваліфікованих оцінювачів.

Список літератури

1. Палий В. Ф. Актуальные вопросы теории бухгалтерского учета [Текст] / В. Ф. Палий // *Бухгалтерский учет*. – 2005. – № 3. – С. 46.
2. Загальні засади оцінки майна і майнових прав [Текст] : національний стандарт № 1, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 10 вересня 2003 р. № 1440 // *Урядовий кур'єр*. – 2003. – № 193. – 15 жовт.
3. Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні [Текст] : закон України від 12 липня 2001 р. № 2658-III // *Відомості Верховної Ради України*. – 2001. – № 47. – Ст. 251.
4. Оцінка майнових прав інтелектуальної власності [Текст] : національний стандарт № 4, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 3 жовтня

2007 р. № 1185 // Урядовий кур'єр. — 2007. — № 191. — 17 жовт.

5. Удовиченко, С. Особливості ліцензування прав на об'єкти інтелектуальної власності [Текст] / С. Удовиченко, В. Трусевич // Економіка України. — 2007. — №5. — С. 64.
6. Нематеріальні активи [Текст] : положення (стандарт) бухгалтерського обліку 8, затверджене наказом Міністерства фінансів України від 18 жовтня 1999 р. № 242 // Офіційний вісник України. — 1999. — № 44. — С. 229.
7. Методика оцінки майнових прав інтелектуальної власності 2008-08-16, затверджена наказом Фонду державного майна України 25.06.2008 N 740
8. Ловінська, Л. Г. Сутність оцінки в системі бухгалтерського обліку [Текст] / Л. Г. Ловінська // Фінанси України. — 2006. — №5. — С. 109.
9. Денисюк, В. А. Формування механізмів реєстрації й залучення в господарський оборот передових виробничих технологій [Текст] / В. А. Денисюк // Науково-технічна інформація. — 2008. — № 1. — С. 15.
10. Бутнік-Сіверський, О. Економіко-правові проблеми забезпечення оцінки та обліку майнових прав інтелектуальної власності [Текст] / О. Бутнік-Сіверський // Право України. — 2011. — №3. — С.149-158.

РЕЗЮМЕ

Ковтуненко Ксенія, Шацкова Любов

Особенности оценки стоимости объектов интеллектуальной собственности в Украине

Рассмотрены особенности оценки стоимости объектов интеллектуальной собственности в Украине. Исследованы существующие направления и методы оценки. Определены ключевые проблемы, возникающие при оценке стоимости объектов интеллектуальной собственности. Обоснована необходимость совершенствования методических рекомендаций, а также подходов к определению их стоимости.

RESUME

Kovtunenka Ksenia, Shatskova Lyubov

Features of facilities valuation of intellectual property in Ukraine

The features of estimation of cost of objects of right of intellectual ownership in Ukraine are considered. Key problems arising up at estimations of cost of objects of right of intellectual ownership are determined. The necessity of improvement of methodical recommendations is proved.

Стаття надійшла до редакції 10.04.2012 р.